

**TÜRKİYE'DEKİ
CEZAEVLERİ VE
TUTUKLULARIN
DURUMUNA
İLİŞKİN BİLGİ NOTU**

1. GİRİŞ

BİR ULUSUN HAPİSANELERİNE GİRMEYEN KİMSENİN BİR ULUSU GERÇEKTEN TANIYAMAYACAĞI SÖYLENİR. BİR ULUS, EN YÜKSEK VATANDAŞINA NASIL DAVRANDIĞINA GÖRE DEĞİL, EN ALTTAKİLERE NASIL DAVRANDIĞINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMELİDİR

Nelson Mandela,
'Özgürlüğe Doğru Uzun Yürüyüş'

Hapsedildikten sonra, insan onurunu ihlal etmeyen cezaevi koşullarını sağlamak ve mahkûmların, mahkûm edilmelerine veya tutuklanmalarına karar verilmesiyle hukuken ellerinden alınmayan tüm haklarına sahip olmalarını sağlamak devletin yükümlülüğüdür.¹ Avrupa Konseyi'nin 2022 tarihli Yıllık Ceza İstatistikleri (SPACE) raporuna göre, Türkiye, 2011 ve 2021 yılları arasında hapsedilme oranının %89,3 arttığı 300.000'den fazla nüfusu olan Avrupa'daki tek ülke oldu.

TÜRKİYE CEZAEVİ NÜFUS İSTATİSTİKLERİ

Her yıl 31 Ocak'ta toplam mahkûm sayısı (tutuklu yargılananlar dâhil)

269,806 2019 ²	297, 019 2020	272,115 2021	314,502 31 MART 2022
-------------------------------------	-------------------------	------------------------	-----------------------------------

100.000 kişi başına cezaevi nüfus oranı

329 2019	357.2 2020	325.4 2021	N/A 31 MART 2022
--------------------	----------------------	----------------------	-------------------------------

Cezaevi nüfus oranı için Avrupa medyanı

106.1 2019	103.2 2020	101.8 2021	N/A 31 MART 2022
----------------------	----------------------	----------------------	-------------------------------

100 yerde cezaevi yoğunluğu (N=50)

122.5 2019	127.4 2020	108.3 2021	N/A 31 MART 2022
----------------------	----------------------	----------------------	-------------------------------

100 yerden fazla cezaevi yoğunluğu için Avrupa medyanı

89.5 2019	90.3 2020	85.4 2021	N/A 31 MART 2022
---------------------	---------------------	---------------------	-------------------------------

1. Avrupa Hapishane Kuralları (2006) ve Mahpuslara Yönelik Muamele için BM Asgari Standart Kuralları (2015'te güncellenen 'Mandela Kuralları' olarak bilinir).
2. 2019, 2020 ve 2021 yıllarına ait rakamlar, ilgili yıllara ait SPACE raporlarından alınmıştır: <https://www.coe.int/en/web/prison/space>

Mart 2022 için toplam mahpus sayısı, denetimli serbestlikteki 426.647 kişiyi içermemektedir. Bu ikisi dikkate alındığında özgürlüğünden yoksun bırakılan toplam kişi sayısı **741.149'a** ulaşmaktadır ki bu da **Türkiye'de her 113,000 kişiden birinin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı anlamına gelmektedir.**³

SPACE Raporlarında yer alan cezaevi yoğunluğuna ilişkin rakamlar (mahpus sayısı ile ceza infaz kurumlarındaki yer sayısı arasındaki oran) cezaevlerindeki aşırı kalabalık sorununu ortaya koymaktadır. **Türkiye, cezaevlerinin aşırı kalabalık olduğu ilk üç ülke arasında yer almakta,** ve Avrupa medyan değerinden %25'ten fazla daha yüksek puan almaktadır.

Türkiye'nin 1988'de İşkencenin Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ni onaylamasından bu yana, İşkenceyle Mücadele Komitesi (CPT) Türkiye'ye sekiz periyodik ve 24 "ad hoc" ziyaret gerçekleştirmiş ve hapisane nüfusunun büyüklüğündeki sabit artışın⁵ hâlihazırda gözlemlendiğini defalarca belirtmiştir. 2000'li yılların ortalarında cezaevi arazisinin genişletilmesine ve şartlı tahliyenin daha fazla kullanılmasına rağmen devam etti.⁵

Aşırı kalabalık, hak ihlalleri, kötü muamele, ayrımcılık ve yapısal sorunlar, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ve insan hakları örgütleri tarafından uzun yıllardır dile getirilmektedir

Bu bilgi notunda sıralanan hususlar, Türkiye'deki ceza infaz kurumlarındaki insan hakları ihlallerinin hiçbir şekilde eksiksiz bir listesi değildir. Bu bilgi notu nezaretinde, sağlık kurumlarında, mülteci merkezlerinde, sığınma evlerinde vb. tüm özgürlükten yoksun bırakma durumlarındaki ihlalleri kapsamamaktadır.

3. *Mart 2022 rakamları Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu'ndan (2021) alınmıştır: <https://tihv.org.tr/tedavi-ve-rehabilitasyon-raporlari/>*

4. "Tutuklu" ve "mahpus" terimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır ve hükümlüler, öz-hükümlüler ve tutuklular dahil olmak üzere ceza infaz kurumlarında bulunan herkesi kapsamaktadır

5. <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-publishes-two-reports-on-turkey>

2.İŞKENCE VE KÖTÜ MUAMELE

Bağımsız izleme eksikliği, Türkiye'deki cezaevleri için uzun süredir devam eden bir sorundur ve cezaevlerindeki durumu belirsizleştirmektedir. Avrupa Komisyonu, OPCAT kapsamında ulusal önleme mekanizması olarak Türkiye tarafından kurulan İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ve 2011 yılında kurulan Cezaevi İzleme Kurulları gibi mevcut ulusal mekanizmaların yetersizliklerini eleştirmişti.⁶ Bu ve diğer mevcut ulusal mekanizmalar, üyelerin atanma usullerindeki kusurlar, siyasi bağımsızlık ve uygun metodoloji eksikliği nedeniyle esasen etkisiz kalmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının uzun süredir cezaevlerini ziyaret etmesine izin verilmemiştir. Özellikle kapalı bir kurumda cezalandırılma korkusu, mahpus şikâyetinde bulunmaktan caydırır.

CEZAEVİ YÖNETİMİNE İLİŞKİN MEVZUATTA ÖZELLİKLE DÜZENLEMELER ŞEKLİNDE SIK SIK YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER, CEZAEVİ YÖNETİMLERİNE DENETİMSİZ OLARAK AŞIRI YETKİ VERİLMESİNE İMKAN VERMEKTE, KEYFİ VE TUTARSIZ UYGULAMALARIN ÖNÜNÜ AÇMAKTADIR.⁷

6. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/turkey_report_2020.pdf

7. https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2022/05/00_Tedavi-Raporu-2021-TURKCE_TUM_RENKLI_WEB.pdf

3. COVID 19 ÖNLEMLERİ VE KISITLAMALARI

COVID-19, cezaevi ortamlarındaki durumu daha da kötüleştirdi ve aşırı kalabalık, yakın yerlerde yaşayan mahpuslar arasında salgını kontrol etmeyi zorlaştırıyor. Türkiye Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne (CTE) göre,

372 CEZAEVİNDEN
55'inde

vakası kaydedildi. Resmi rakamlar ile mahpusların akrabaları ve avukatlarından alınan bilgiler arasındaki farklılık nedeniyle, insan hakları örgütleri cezaevi koşullarında pandemi hakkında daha fazla şeffaflık talep etmektedir.

**PANDEMİ SIRASINDA
AVUKAT ZİYARETLERİNİN
YASAKLANMASI VE
TEFTİŞLER DE DAHİL
OLMAK ÜZERE İLETİŞİM
KISITLAMALARININ
MAHPUSLARIN
ŞİKÂyetLERİNİN
DUYULMASININ ÖNÜNE
GEÇTİĞİNİ BİLDİRİYORLAR.**

Özellikle pandeminin başlangıcında virüs hakkında yeterli bilgi eksikliği, personel sayısının yetersiz olması ve açık ziyaretlere getirilen kısıtlamalar cezaevi nüfusunun refahını olumsuz etkiledi.

İnsan hakları örgütleri işkence ve kötü muamele iddialarını avukatlar, yakınları ve tutuklulardan gelen mektuplar aracılığıyla öğrenmektedir. İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), kötü muamele sayısında artış ve cezaevi koşullarının kötüleştiğini bildirmektedir. Fiziksel saldırı, tehdit, dayak, çıplak arama, habersiz hücre arama yoluyla işkence ve kötü muamele, sağlık ve tedavi hakkı ihlalleri ve keyfi kısıtlamalar artmaktadır.⁸ İHD, 2021 yılının ilk 11 ayında **172 işkence ve kötü muamele vakası** (9 cezaevinde) bildirmiştir.⁹ Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CISST), aşırı kalabalıklaşmanın, artan kısıtlamaların ve hak ihlallerinin mahkûmlar üzerinde giderek artan psikolojik baskı yarattığını söylemekte ve mahkûmların açlık grevlerinin altında yatan nedenler olarak bunları göstermektedir.¹⁰ Süresiz, dönüşümsüz veya başka türlü açlık grevleri ve ölüm oruçları mahpusların seslerini duyurmak ve cezaevlerindeki hak ihlalleriyle mücadele etmek için son çare olarak elinde kalan birkaç araçtan biridir. Adil yargılanma hakkı ve keyfi ve hukuka aykırı baskıcı uygulamaların önlenmesi de dâhil olmak üzere ihlaller, pandemi sırasında daha şiddetli hale gelmiştir.¹¹

İntihar vakaları ve cezaevinde intihara zorlanan kişiler hakkında da raporlar vardır. Avrupa Konseyi Yıllık Ceza İstatistikleri'nde, Türkiye cezaevlerinde **57 intihar vakası** bildirilmekte olup, Türkiye cezaevlerinde intihar oranlarının en yüksek olduğu ilk beş ülke arasında yer almaktadır.¹²

Ayrıca özellikle COVID-19 pandemisi döneminde cezaevi personeli sıkıntısı, eğitim eksikliği ve çalışma koşullarıyla ilgili sorunlar da personeli zorlamaktadır. Bu mahpuslara yönelik psikolojik baskılar ve fiziksel saldırılarla birlikte bir şiddet sarmalı yaratmaktadır.

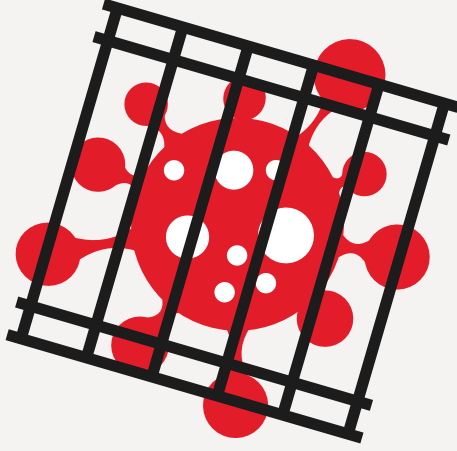
8. <https://tr.euronews.com/2021/10/27/insan-haklar-dernegi-cezaevi-raporu-en-buyuk-sorunlar-n-bas-nda-c-plak-arama-var>

9. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/verilerle-2021-yilinda-turkiyede-insan-haklari-ihlalleri/>

10. <https://www.dw.com/en/turkish-prison-conditions-worsen-amid-pandemic/a-56883451>

11. İHD Türkiye Cezaevlerinde Hak İhlalleri Raporu 2020, https://ihd.org.tr/en/wp-content/uploads/2021/04/sr20210401_prisons-report.pdf

12. <https://www.coe.int/en/web/prison/space>

En çok hasta mahpuslar acı çekiyordu ve uzun süre hastanelere kabul edilmedikleri için durumları kötüleşiyordu. Testlere erişimin olmaması ve hücrelerin başkalarıyla paylaşılmasından hücre hapsine kadar değişen uygunsuz karantina koşulları hakkında da şikâyetler yapılmıştır.

Hükümet, kalabalık sorununu çözmek amacıyla Nisan 2020'de açık ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklulara şartlı tahliye ve ev hapsi ile erken tahliye kararı verdi.¹³ Hamileler, sağlık sorunları olan yaşlılar ve sınırlı hapis cezası olanlar 'COVID-19 izninden yararlanırken, terörizm suçlamasıyla hüküm giyen veya tutuklu olanlar, altta yatan koşulları veya yaşları ne olursa olsun bu izinden hariç tutularak, herhangi bir gerekçe olmaksızın büyük riske atıldı. İzinden yararlanamayanlara arasında insan hakları savunucuları, avukatlar, gazeteciler ve politikacılar yer alıyor. Geçici COVID-19 şartlı tahliye 31 Temmuz 2023'e kadar uzatıldı. Yaklaşık 200.000 mahkûm geçici şartlı tahliyeden yararlandı ve bu sürenin sonunda yatış süresini tamamlamayan yaklaşık 80.000 mahkûm cezaevlerine geri dönecek.

4. AĞIR HASTA MAHPUSLAR

Herhangi bir yasal hapsedme cezalandırma, caydırıcılık veya rehabilitasyon gibi bir amaca hizmet etmelidir. Sağlık durumundaki değişiklikler bu gerekçeleri değiştirebilir ve uygun palyatif bakımın mevcut olmadığı durumlarda kritik veya zayıflatıcı bir hastalığı olan hastaların hapsedilmeye devam edilmesi insan onurunu ihlal edebilir. Bu koşullar altında, merhamet temelinde veya af yoluyla salıverilme gerekli olabilir. Bu aynı zamanda bir tıp etiği meselesidir. Ağır sağlık sorunları olan mahpusların sayısına ilişkin resmi bir veri bulunmadığından, insan hakları örgütleri mahpuslardan gelen şikâyetlere dayanarak durumla ilgili kendi kayıtlarını tutmaktadır.

İnsan Hakları Derneği (İHD) kayıtlarına göre, 2020'de hapishanelerde 604'ü kritik durumda olmak üzere 1.605 hasta bulunmaktaydı ve en az 59 kişi hastalık veya tıbbi ihmalle nedeniyle cezaevlerinde öldü.¹⁴

Milletvekili olarak yaptığı konuşmalardan dolayı yargılanan Kürt siyasetçi ve insan hakları savunucusu Aysel Tuğluk, kritik durumdaki tutukluların haklarını savunmada sembol bir isim haline geldi.¹⁵ İlerlemiş unutmaya rahatsızlığı nedeniyle hızla ve geri dönülemez bir şekilde bozulan sağlığı ve cezaevi koşullarında yaşayamayacağı akredite sağlık kuruluşlarından alınan tıbbi raporlara rağmen, Adli Tıp Kurumu'nun siyasi etki altında olduğu açık bir şekilde verdiği sağlık raporu nedeniyle tutuklu bulunmaktadır (ATK). Hekimlerin sorumluluk korkusu olmadan karar vermeleri için zamanında şefkatli tahliye için kanıta dayalı ve şeffaf uygunluk kriterlerine ihtiyaç vardır. Başta siyasi mahpuslar olmak üzere, ölümcül tıbbi koşullara sahip birçok mahpus, geçmişte cezaevlerinde hayatını kaybetmiştir.

13. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/7242-sayili-kanun-kapsaminda-bazi-hukumluler-icin-uygulanan-covid-19-izni-ile-ilgili-duyuru25012021084052>

14. https://tihvakademi.org/wp-content/uploads/2021/05/Yurttaslik_Alani_Bilgi_Notu_2.pdf

15. <https://ayseltuuglukicin1000kadin.org/english/>

5. ÖZEL İHTİYAÇ SAHİBİ GRUPLARA KARŞI AYRIMCILIK

Tüm mahpuslar aynı değildir; bu nedenle, cezaevi yönetiminde ayrımcılığın yasaklanması kilit önemdedir. Türkiye’de cezaevi sistemi ideal olarak erkek, Türk, heteroseksüel, orta yaşlı ve Sünni bir mahkûm düşünülerek tasarlanmıştır. Kadın mahpuslar, engelli mahpuslar, LGBTİ+ mahpuslar, çocuklar, etnik veya ırksal azınlıklardan mahpuslar ve yabancı uyruklu mahpuslar gibi özel ihtiyaçları olan mahpuslar genellikle göz ardı edilmekte ve doğrudan veya dolaylı ayrımcılığa maruz kalmaktadır.¹⁶ Türkiye, özel ihtiyaçları olan mahpusların bireye uygun biçimde cezalandırılması için bu tür kategoriler hakkında ayrıştırılmış veriler toplamalı ve bu verileri şeffaf bir şekilde paylaşmalıdır.

Cezaevlerinde

10,787

KADIN

(%4) var

Sayılarının az olması nedeniyle ihtiyaçları daha kolay bir biçimde gözden kaçabilir. Kadın personel sayısının yetersiz olması nedeniyle sosyal ve kültürel faaliyetler ihtiyaçlarına göre tasarlanmamakta ve sosyal damgalanma genellikle aile desteğinden yoksun kalma ve buna bağlı olarak yoksulluğa yol açmaktadır. **Çocuk suçlular ve yetişkinlere eşlik eden çocuklar kategorisi,**¹⁷ yeterli veri olmaması nedeniyle ulaşılması en zor olan kategoridir. 2017-2020 yılları arasında

79 ziyaretten sadece 2’sinde TİHEK çocuk cezaevlerini ziyaret etmiştir.

Cezaevi izleme kurullarının ve diğer yerel makamların raporları halka açık değildir. Ayrıca çocukların hak ihlallerini tespit etmekte zorlanabilecekleri ve şikâyet mekanizmalarına ulaşmanın daha zor olduğu da unutulmamalıdır.

LGBTİ+ mahpuslar sürekli saldırı, tehdit, tecavüz, farklı ceza infaz kurumlarına gönülsüz nakiller, sağlık ve psikolojik desteğe erişimde zorluklar ve cezaevi yönetiminin dilekçelerine kayıtsız kalmasıyla karşı karşıya kalıyor.

Çok sayıda trans mahpus, cezaevlerindeki kötü muameleyi protesto etmek için açlık grevine başladı Hapishane sistemi cinsiyete göre ayrıştırılmış veri toplamadığı için LGBTİ+ mahpusların sayısına erişilememesi sorunun boyutunu anlamada zorluk yaratıyor. LGBTİ+ mahpuslar durumlarını ya kendi beyanları ile ya da cezaevi yönetimi tarafından kullanılan belirli görünürlük kriterlerine göre bildirmek zorundadırlar.

16. UNODC, *Özel İhtiyacı Olan Mahpuslar El Kitabı* UNODC, 200.

17. <https://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2022/04/Çocuk-Mahpuslar-Tutulma-Sartlari-ve-Infaz-Usulleri-1.pdf>

6. AĞIRLAŞTIRILMIŞ MÜEBBET HAPİS

Türkiye’de **müebbet hapis cezasına çarptırılan mahpuslar**, özellikle ziyaretlerle ilgili olarak katı güvenlik önlemleri altında diğer mahpuslardan ayrı tutulmakta ve **dış dünya ile asgari düzeyde temas halinde tutulmaktadır**.¹⁸ Türkiye, birden fazla suçta 40 yıl olan şartlı salıverilmeden yararlanmadan önce yatılması gereken en uzun süreye sahip olan ülkedir.¹⁹ Devletin milli güvenliğine ve anayasal düzene tehdit oluşturma gibi Türk Ceza Kanununun belirli maddelerinde yer alan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezaları için şartlı tahliye imkânı bulunmamaktadır.

AİHM, salıverilme olasılığı olmaksızın ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası nedeniyle Türkiye’nin 3. maddeyi ihlal ettiğine karar vermiştir.²⁰

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını çekenler, cezaevi koşullarının ağırlığıyla cezalandırılmamalıdır. Diğer mahpuslarla ortak çalışma, eğitim, spor ve kültürel faaliyetler, hapisnede yatılacak süre ne olursa olsun mahpusların zaman geçirmesine ve iyi olma halinin artmasına yardımcı olur. Gerekli gözetim altında, müebbet hapis cezasına çarptırılan mahpusların, arkadaşları ve aileleri ile yazılı veya başka yollarla iletişim kurmasına ve ziyaret edilmesine izin verilmelidir.

CPT, “ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan mahpusların -asında tüm hükümlü mahpuslar gibi- cezalandırılmak üzere değil ceza olarak cezaevine gönderildiklerinin” altını çizmektedir.²¹ CPT, 2019 yılında Türkiye’ye yaptığı ziyarette, özellikle İmralı F tipi cezaevinde tutulan mahpusların durumunu ele aldı ve 2016’daki bir önceki ziyaretinden bu yana koşullarda herhangi bir iyileşme bulamadı. Uzun hücre hapsi süreleri ve avukat ve aile üyelerinin ziyaretlerine kısıtlamalar getirilmesi, açık hava egzersizlerinde veya hücre dışı faaliyetlerde diğer mahpuslarla birliktelik, sıralanan sorunlar arasındaydı. CPT, Türk makamlarını güvenlik hususları ile mahpusların temel insan hakları arasında bir denge kurmaya davet etmektedir.

18. <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-calls-upon-states-to-review-the-treatment-of-life-sentenced-prisoners>

19. CPT 25. Genel Raporu (2015), available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680696a9d>

20. Boltan/Türkiye, Kaytan/Türkiye, Gurban/Türkiye ve Öcalan/Türkiye.

21. 2019 Türkiye Ziyaretine İlişkin CPT Raporu, <https://rm.coe.int/16809f20a1>

7. TAVSİYELER:

OMCT, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti yetkililerini aşağıdakileri yapma çağrısında bulunur:

- Tüm mahpuslara insan olarak sahip oldukları onura ve değere saygılı davranılması ve onları, hiçbir koşula gerekçe gösterilemeyecek olan işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezadan korunması;
- ilgili çeşitli uluslararası insan hakları belgeleri ve standartlarına aykırı olan hapis cezalarının ve tutuklu yargılamanın infazına ilişkin tüm uygulamalara son verilmesi;
- cezaevi nüfus artışını durdurulması ve cezaevlerindeki aşırı kalabalığı ortadan kaldırmak için kararlı adımlar atılması;
- ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşlere, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer herhangi bir statüye dayalı her türlü ayrımcılığın sona erdirilmesi ve cezaevi yönetimlerinin mahpusların bireysel ihtiyaçlarını dikkate almasının sağlanması;
- toplum temelli alternatifler gibi hapis dışı tedbirlerin kullanımına izin veren bir çocuk adalet sistemi geliştirilmesi;
- mahpuslara toplumun diğer üyeleriyle aynı sağlık standartlarının sağlanması ve acil durumlarda tıbbi yardıma hızlı erişim sağlanması;
- ağır hasta mahpuslar için mazeretsiz şartlı tahliyeye ilişkin klinik kararların yalnızca bağımsız ve yetkin sağlık uzmanları tarafından alınması ve tıbbi olmayan cezaevi yetkilileri tarafından reddedilmemesinin veya göz ardı edilmemesinin sağlanması;
- cezaevi idarelerinin disiplin cezası ile bu cezanın verildiği suç arasında orantılılık göstermesinin sağlanması;
- ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan kişilerin tabi tutulduğu sorunlu ceza infaz rejimine son verilmesi ve bu ceza infaz rejiminin CPT ve insan hakları örgütlerinin tavsiyeleri doğrultusunda baştan aşağı gözden geçirilmesi;
- mahpusların bakımında yüksek standartları korumak için cezaevi personeline eğitim ve daha iyi çalışma koşulları sağlanması.